STAVOVI PREMA NESTANDARDNIM VARIJETETIMA U JAVNOM DISKURSU

Stančić, Ema

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:355265

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Repository of Faculty of humanities and social sciences

zir.nsk.hr

UNIVERSITY OF SPLIT

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

STAVOVI PREMA NESTANDARNIM VARIJETETIMA U JAVNOM DISKURSU

EMA STANČIĆ

Split, 2020.

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost / Talijanski jezik i književnost

Teorija jezika

ZAVRŠNI RAD

STAVOVI PREMA NESTANDARNIM VARIJETETIMA U JAVNOM DISKURSU

Studentica:
Ema Stančić

Mentorica:
izv. prof. dr. sc. Jagoda Granić

Split, srpanj 2020.

Sadržaj

1. UVOD 1

2. JEZIČNA PRAVILNOST 2

2.1. Načelo stabilnosti 3

2.2. Načelo proširenosti 4

2.3. Logičko načelo 5

2.4. Estetsko načelo 5

2.5. Pragmatičko načelo 6

2.6. Pravno načelo 7

2.7. Znanstveno načelo 7

2.8. Zemljopisno načelo 8

2.9. Aristokratsko načelo 8

2.10. Demokratsko načelo 9

2.11. Načelo autoritetnosti 10

2.12. Načelo svrhovitosti 10

3. JEZIK I NORMA 11

4. KODIFIKACIJA I UPOTREBNA NORMA 13

5. STANDARD I STANDARDIZACIJA 15

6. JEZIČNI VARIJETETI 17

7. JAVNI DISKURS 22

8. ISTRAŽIVANJE: STAVOVI PREMA NESTANDARDNIM VARIJETETIMA 23

8.1. Metodologija 23

8.2. Rezultati istraživanja i analiza 24

9. ZAKLJUČAK 28

Sažetak 29

Abstract 30

Literatura 31

1. UVOD

Jedna od glavnih značajki hrvatskog standardnog jezika jest njegova polifunkcionalnost koja zapravo proizlazi iz definicije svakog standarda kao funkcionalno polivalentnog, autonomnog vida jezika, dakle jezika koji bi se mogao i trebao ravnopravno upotrebljavati u različitim domenama i diskursima javne komunikacije.

Jezik je, naravno, vezan za zajednicu kojoj pripada i koju određuje (riječ je o dvosmjernom procesu), znači za sve govornike i društvene kontekste koji upravo ukazuju na njegovu sociolingvističku dimenziju. Važno je, također, podsjetiti da na svaki jezik, i njegov standardni idiom, utječu brojni jezični i izvanjezični čimbenici, od kojih se neki mogu kontrolirati i/ili predvidjeti, a neki i ne mogu, ovisno o okolnostima.

Budući da je norma skup pravila, u ovom slučaju onih jezičnih, ona se usvaja obrazovanjem. Potom govornici s obzirom na razinu svoje stečene jezične kompetencije sami procjenjuju upotrebu jezičnih normi standardnog jezika. Zbog činjenice da se u hrvatskom standardnom jeziku sve više upotrebljavaju neki nestandardni varijeteti te kao takvi zauzimaju komunikacijski prostor standardnog jezika, u ovom radu podrobnije će se istražiti razlozi i pojave koji koji su doveli do takve situacije te ustanoviti kakvi su stavovi govornika prema tim pojavama i kako na njih odgovoriti. Naime, bez obzira na općepoznatu činjenicu da su sve norme nastale da bi ih netko rušio (i u novim društvenim kontekstima gradio opet neke nove), činjenica je da su se standardu – koji je bio namijenjen svima koji ga mogu i žele naučiti da bi bili ravnopravni sa svima drugima, barem na jezičnoj razini – pridružili i oni idiomi/varijeteti koji ga kao nestandardni oblici zapravo negiraju. I ne samo da su nestandardni varijeteti zauzeli veći dio javnog prostora nego ga, u nekim slučajevima, žele samo za sebe.

2. JEZIČNA PRAVILNOST

Svaki jezik, opće je poznato, ima svoju normu, ona mu je inherentna jer inače ne bi ispunio svoju primarnu funkciju – onu komunikacijsku. No s obzirom na njegovu dinamičnost uzrokovanu brojnim izvanlingvističkim razlozima, postoji potreba za kodificiranjem koje će, s jedne strane, pomoći svima da ga nauče i, s druge strane, sačuvaju njegov identitet. Naime, naglašeno divergiranje jezika može od varijantnog oblika stvoriti i neki novi jezik. U slučaju standardnog jezika, koji je dvostruko norniran jezik, uvijek se postavlja pitanje što je pravilno, a što nije. Zapravo govorimo o dvjema inačicama, od kojih je jedna uvijek pravilnija od druge, kojoj treba dati prednost (Pranjković 2010: 9). Činenica jest da "svaka norma podrazumijeva dihotomiju pravilno – nepravilno, jer bi u suprotnome za normativiste zavladala potpuna jezična anarhija" (Granić 2015: 263). To znači da "preskriptivisti donose odluku o tome što je pravilno, a što nepravilno" (*ibid.,* 264). Mate Kapović (2011: 39) pak smatra da se "o 'pravilnosti' i 'nepravilnosti' u jeziku uopće ne može govoriti", dapače tvrdi da "sve što se uobičajeno govori je i pravilno" (*ibid.,* 43).

Različiti su stavovi prema jezičnoj varijetetnosti. Neki smatraju kako su to elementi koje treba ukloniti iz jezika jer su prikaz nesavršenosti, no, varijetetnost u jeziku nužna je i neizbježna pojava. Riječ je upravo o suprotstavljanju niskog i visokog u stilskom smislu, odnosno stilski obilježenog i stilski neobilježenog. Varijetetnost u jeziku zapravo nam može biti od pomoći, ali, s druge strane, treba znati i biti svjestan činjenice da nisu svi varijantni oblici jednako preporučljivi. To znači da su u određenom komunikacijskom kontekstu neki jezični oblici više, a neki manje preporučljivi. Budući da se pravilnost kao kategorija veže za eksplicitnu normu, odnosno za standard, pretpostavlja kodifikaciju kao jednu od etapa (re)standardizacije jezika. Drugim riječima, pravilnost je pitanje za normativiste, preskriptiviste.

Govoreći o jezičnoj pravilnosti, Ivo Pranjković (2010) navodi dvanaest načela jezične pravilnosti:

1. načelo stabilnosti
2. načelo proširenosti
3. logičko načelo
4. estetsko načelo

5. pragmatičko načelo
6. pravno načelo
7. znanstveno načelo
8. zemljopisno načelo
9. aristokratsko načelo
10. demokratsko načelo
11. načelo autoritetnosti
12. načelo svrhovitosti.

2.1. Načelo stabilnosti

Na prvom mjestu najčešće se spominje načelo stabilnosti. Prema tom načelu, jezično pravilnijim smatra se ono što je stabilno, što nije podložno promjenama i utjecajima. No, s druge strane, to načelo treba shvaćati relativno, s mjerom opreza. Naime, pravilno može biti ono što je stabilno kao i ono što se tek pojavilo u jeziku.

Iako je stabilnost jedna od važnih odrednica svake norme, pa i one jezične, jer je održava na životu, činjenica je da je ona i elastična zbog prirode svakog jezika. U svakom trenutku susrećemo se s potrebom imenovanja brojnih novih pojmova (predmeta, pojava, relacija, apstrakcija i sl.). Upravo to je razlog velikim promjenama u leksiku nekog jezika, naime leksik se najbrže mijenja. S jedne strane brojne su riječi nestale iz upotrebe jer je izostala komunikacija o tim pojmovima (primjerice, neki su predmeti nestali iz upotrebe). S druge pak strane danas koristimo brojne nove riječi za potpuno nove pojmove (*računalo, kompjutor, internet, mobitel, instagram* i sl.), neovisno o tome je li riječ o općem leksiku ili o jeziku struke, odnosno o stručnim terminima. Dakako, preduvjet je standardizirana teminologija, naime, "treba utvrditi stav prema nazivima na isti način kao i prema neologizmima, žargonizmima, dijalektizmima, posuđenicama itd. Nije lako odrediti granice između općeupotrebnoga i terminološkoga leksika, jer je jedan njegov segment ujedno i dio općega leksika" (Granić 2011: 264).

No, ne treba isključiti činjenicu da se vrlo stabilnima mogu smatrati i inačice koje se po mnogo čemu smatraju pogrešnima. Prema tome, već desetljećima normativisti ističu kako nije pravilno *u svezi toga* kao ni *koristim priliku*, već *u (s)vezi s tim* i *koristim se prilikom*. Ipak, svakodnevno slušamo ispravne, ali u većini slučajeva pogrešne inačice (Pranjković 2010).

2.2. Načelo proširenosti

Načelo proširenosti isključivo je statističke prirode, dakle, riječ je o komunikacijskom dosegu i učestalosti upotrebe nekog jezičnog oblika. Prema ovom načelu, prednost bi se trebala davati onim oblicima koji su u češćoj upotrebi ili onome što koristi većina govornika standardnog jezika. Ovo načelo, kao i svako drugo, ne treba uzimati zdravo za gotovo zbog toga što prednost pred onim što zagovara određeno načelo često dobiva neki drugi faktor (nacionalni, vjerski, kulturni, politički i dr.) koji utječe na proširenost nekog oblika, njegovo prihvaćanje i primjenu u jezičnoj praksi. I ovdje se može prepoznati diglosijski model *high/low variety*, koji pretpostavlja poželjan i manje poželjan ili stigmatiziran oblik. Postoje i oblici koji su "u modi" pa je njima osigurano mjesto u jeziku.

Kao i za načelo stabilnosti, tako i za načelo proširenosti možemo reći kako je češće u upotrebi ono što se većinom smatra pogrešnim. Radi se uglavnom o različitim izgovorima, odnosno o različitim naglascima. Tako će većina riječ *donator* izgovoriti s dugosilaznim naglaskom na drugom slogu [donâtor], odnosno riječi *kompozitor, ambasador, provokator* izgovorit će s dugosilaznim naglaskom na trećem slogu [kompozîtor, ambasâdor, provokâtor], iako se pravilnijim smatra izgovor riječi *donator* s kratkouzlaznim naglaskom na prvom slogu i sa zanaglasnom dužinom [dònātor], odnosno s kratkouzlaznim naglaskom na drugom slogu i sa zanaglasnom dužinom, kao što je to u riječima *kompozitor, ambasador, provokator* [kompòzītor, ambàsādor, provòkātor].

2.3. Logičko načelo

U odlučivanju što je pravilnije, a što nije, treba uzeti u obzir i logičko načelo. U svemu tome treba biti svjestan da jezik posjeduje svoju posebnu, unutarnju logiku koja može, a i ne treba, biti u skladu s našom vlastitom logikom. S obzirom na to da se jezici razlikuju prema različitim klasifikacijama i vrstama srodnosti (genetskoj, tipološkoj i kontaktnoj), te ono što je logično u jednom nije nužno logično u drugom jeziku, zaključujemo da je logičko načelo također relativno. Primjerice, u hrvatskom jeziku posve je logična konstrukcija *Nisam nikoga ništa pitala*, dok je u većini drugih jezika to pogrešno (dvostruka negacija). U hrvatskom je jeziku i slobodnija logotaksija, naime, subjekt nije nužno na prvom mjestu pa su mogući i sljedeći oblici: *Ja sam tebe vidio, a ne nju. / Tebe sam ja vidio, ne nju. // Vidio sam ja tebe, ne nju.* Dakako, izbor ovisi o namjeri samog govornika i o njegovoj interpretaciji (logički naglasak), što želi istaknuti tim sintaktičkim postupkom.

Treba, također, spomenuti kako se jezikom ne prenosi samo logičko mišljenje već i ono alogičko. To je u vezi s dokazanom tezom da ono što je u jednom jeziku logično, ne treba biti i u drugom jer je riječ o drugom sustavu koji ima svoju strukturu koja je definirana svojim pravilima. Stoga ne postoje općevažeća pravila iz kojih bi se mogla iščitati i takva univerzalna logika. Da postoji, govorili bismo o univerzalnom jeziku, a takav, dakako, ne postoji.

2.4. Estetsko načelo

Neki su pak lingvisti u povijesti smatrali presudnim faktorom tzv. "osjećaj ukusa" (Pranjković 2010: 11). Jednostavnije rečeno, ono što je ljepše čuti i napisati zapravo je najpravilnije, a o tome prosuđuje onaj koji u danom trenutku upotrebljava taj jezik. Također, treba uzeti u obzir da je ovo načelo vrlo subjektivno te da estetska načela podliježu brojnim vanjskim utjecajima kao i "modi" (Pranjković 2010). Uostalom, poznata je maksima "o ukusima se ne raspravlja", pa tako ni u ovom slučaju.

"Osjećaj ukusa", kako ga naziva Pranjković, usporediv je s jednom drugom sintagmom koja se danas često može čuti, a to je "jezični osjećaj" (čak neki kroatisti, kad govore o jezičnoj

kreativnosti, spominju i jak "hrvatski jezični osjećaj"). Bilo kako bilo, i jedno i drugo jednako je fluidno, jer se postavlja pitanje kvalificiranosti govornika i same kvalifikacije (lijepo-ružno), ali to nas vodi nekim drugim načelima, kao što su, primjerice, aristokratsko načelo i načelo autoritetnosti. Uostalom, "svako oslanjanje na *jezični osjećaj* ide prema implicitnom, što znači i negaciju uloge, važnosti i učenja standarda" (Granić 2009: 428).

Osim što se ukusi razlikuju od čovjeka do čovjeka, vrlo se često i mijenjaju. Tako će ista osoba u različitoj životnoj dobi i u različitim okolnostima imati različite ukuse, i u općenitom i u jezičnom smislu. Treba biti oprezan u opisivanju samih estetskih načela zbog toga što se oni ne mogu pridodati jezičnoj normi, već su usko povezan s estetikom odnosno sa znanošću o književnosti.

2.5. Pragmatičko načelo

Pragmatičko načelo i njegova norma smatraju se jednim od najradikalnijih načela. Ovo načelo zasniva se na tezi kako su norme posve uvjetne, zapravo bez ikakve vrijednosti. Neki lingvisti tvrde kako nijedno znanstveno utemeljenje jezične norme nije moguće. To je opet pitanje odnosa preskriptivista i deskriptivista, jedni proizvoljno propisuju modele jezične upotrebe, a drugi pak "samo" opisuju jezik služeći se isključivo znanstvenim metodama.

Svjedoci smo mnogim slučajevima u kojima se norma koristi samo kao "savjetnik", odnosno slučajevima u kojima nije moguće odrediti neku čvrstu i uvjetnu normu sa znanstvenog stajališta (Pranjković 2010: 12).

Možemo to ilustrirati jednim primjerom, vrlo aktualnim u svakodnevnom diskursu. Gotovo je nemoguće nekome objasniti da je pravilnija inačica u hrvatskom jeziku *oborina* nego *padalina* ili možda obrnuto. No, argumenata i za jednu i za drugu inačicu ima mnogo – od onoga što je raširenije, što ima dužu tradiciju do onoga što ima više izvedenica u jeziku i sl. (Pranjković 2010).

2.6. Pravno načelo

Ovo načelo i oni koji ga zagovaraju ustraju na sličnosti između jezičnih i pravnih normi koje bezuvjetno treba poštivati, inače slijede sankcije u ovom ili onom obliku. Neke od jezičnih normi slične su zakonskim pravilima, primjerice, pravopisna norma. Njezino nepoštivanje, manje ili veće, dovodi do nekih kazni. Banalno rečeno, učenik koji piše ispit iz jezika, na bilo kojoj razini, zbog pogrešne upotrebe pravopisne i/ili gramatičke norme dobit će loš(ij)u ocjenu.

Bez obzira na neke sličnosti, jezične norme mnogo su kompliciranije od onih pravnih normi, ali ujedno i manje arbitrarne pa inzistiranje na njihovim sličnostima može dovesti do pojednostavljivanja koje će u nekom slučaju prije prouzročiti neshvaćanje nego shvaćanje, kao i pogrešnu primjenu. Jezične norme u većoj su mjeri arbitrarne, nego pravne (Pranjković 2010).

2.7. Znanstveno načelo

Riječ je o odnosu jezičnog sustava i njegove norme te upravo taj njihov odnos omogućuje da se u nekim segmentima procjenjuje na znanstveni način. Za to postoje dva razloga. Prvi je da usklađenost sa samim sustavom nije uvijek presudna s normativnog gledišta. Drugi je razlog da manja usklađenost ili potpuna neusklađenost može dovesti do nekih drugih značenja i stilskih efekata. Pranjković (2010) iznosi nekoliko primjera za to. Kaže da riječi slavenskog podrijetla koje označavaju vršitelja radnje imaju sufikse *-telj, -lac, -ač, -ac*, dok riječi stranog podrijetla imaju sufiks *-or* (*komunikator*, *organizator*, *degustator*, *moderator*, *imperator, direktor*...), no ipak će normativno biti *drmator*, umjesto *drmatelj, drmač ili drmac* ili, primjerice, *snagator*, a ne *snagač*, *snagar*, *snagalac* ili *snagatelj*.

2.8. Zemljopisno načelo

Govornici, posebno oni koji nisu stručnjaci u području filologije, drugim riječima, oni kao lingvistički entuzijasti imaju potrebu da svoj dijalekt ili regionalni govor i zemljopisno odrede. Postoje, također, mnogi koji smatraju da standardni jezik uopće nije potrebno učiti jer se na području gdje oni žive govori "pravilno". Takav je slučaj sa štokavskim narječjem hrvatskog jezika koje je svojedobno poslužilo kao osnova za stvaranje hrvatskog standarda. Dakle, u prvoj etapi standardizacije (selekcija), u sklopu planiranja korpusa jezika, izabrano je štokavsko narječje kao idiom na kojem će se standard tek konstruirati. I tu prestaje svako poistovjećivanje narječja i standarda, bez obzira na neke sličnosti. Dakle, i govornici štokavskog narječja, odnosno nekog od njegovih dijalekata, moraju naučiti standard kao i svi drugi govornici drugih nestandardnih idioma. Sve drugo čista je zabluda koja dovodi do zaključka kako nikad nije postojao i ne postoji "čisti" dijalekt koji bi služio kao uzor. Svaki je standard artificijelan, umjetna je tvorevina, a kao uzor ne može mu biti ni jedan dijalekt (ili sociolekt), već samo pravilna upotreba jezika (Pranjković 2010: 14). S obzirom na prije rečeno, zemljopisno načelo potpuno je irelevantno u prosuđivanju što je pravilno, a što nije. Pranjković ga navodi iz razloga što je u Hrvatskoj izazvalo i izaziva niz nesporazuma i nesuglasica koji uvelike otežavaju pravilno shvaćanje norme u jeziku.

2.9. Aristokratsko načelo

U razvoju svake kulture i civilizacije veliku, možda i glavnu, ulogu imale su klasne razlike. Uostalom, davno je još Basil Bernstein govorio o "ograničenom" (*restricted code*) i "razrađenom" kodu (*elaborated code*) kao o idiomima koji obilježavaju različite društvene klase. Jezik visoke klase smatrao se i danas se smatra prestižnim, samim tim i pravilnijim, pa odatle i aristokratsko načelo. Ovu vrstu načela svakako treba uzeti u obzir, ali s oprezom, jer je sam pojam aristokracije prilično neodređen, pogotovo danas.

Ako aristokracijom smatramo vladajuće slojeve, onda oni teško mogu služiti kao uzor u hrvatskom standardnom jeziku iz razloga što najveći dio takve aristokracije uopće nije govorio hrvatskim jezikom, već njemačkim, latinskim, mađarskim ili talijanskim. S druge strane, ako taj pojam promatramo kao drugo ime za "najbogatije ljude", također ne može poslužiti kao uzor, jer

su većina takvih ljudi, tzv. bogataša, bili profiteri i njihov jezik nikad ne bi mogao biti uzorom drugima. Prema tome, zaključuje Pranjković, ovo je načelo difuzno onoliko koliko je difuzan i sam pojam aristokracije.

No, s druge strane postoje primjeri gdje "prava aristokracija" u potpunosti koristi svoj utjecaj i društveni položaj. To se najbolje vidi na primjeru tzv. *parastandardizacije* u Engleskoj koja je zapravo posljedica utjecaja visoke klase na upotrebu engleskog jezika u javnoj komunikaciji.[1] Dakle, engleski standard nije nastao uobičajenim procesom standardizacije nego su engleski aristokrati nametnuli svoj idiom kao standard.[2] U različitim razdobljima različito se i zvao (čak i *BBC English*), a danas je najpoznariji kao RP (*Received Pronunciation*), prestižan engleski varijetet.

2.10. Demokratsko načelo

Ovo načelo pretpostavlja da su svi ljudi u nekoj zajednici izjednačeni u svojim jezičnim pravima i da samim tim svi imaju pravo na svoje jezične izbore. Ne ulazeći u pravo upotrebe vlastitog jezika koje je u demokratskim društvima i zakonom određeno, zanimljivo je promatrati govornikovu kreativnost u jeziku i izbor jezičnih obrazaca. U doslovnom smislu svi članovi jedne jezične zajednice mogu ravnopravno dati svoj prinos jezičnim promjenama. No često se zaboravlja da svaka novìna u jeziku ovisi o jezičnoj praksi, hoće li ili neće biti prihvaćena i u kojem opsegu.

Stoga je ovo načelo vrlo blisko načelu proširenosti jer se oslanja na statističke pokazatelje. Njegovi zagovornici smatraju da se i najveće besmislice mogu ustaliti u jeziku i samim usvajanjem postati pravilne. No, to ipak nije točno, zapravo je pretjerivanje. Bez obzira na sve, kojekakve besmislice ne mogu naći svoje mjesto u jeziku niti u govornika tog jezika jer se ne mogu ili ne žele s tim identificirati.

[1] Oni, istina, tako komuniciraju i u privatnoj sferi jer time pokazuju svoj društveni status.
[2] Zato je riječ o *parastandardizaciji*.

2.11. Načelo autoritetnosti

Jedno od najpopularnijih načela upravo je načelo autoritetnosti. Prema ovom načelu pravilnije je ono što je potkrijepljeno autoritetom izvora (misli se na autoritet književnog autora). Kod nas je ovo načelo bilo zamijenjeno rečenicom: *Piši kao što dobri pisci pišu!* Ovo načelo, svakako treba uvažavati iz jednostavnog razloga jer je bolje da sâm uzor i autoritet u pisanju bude neki dobar pisac, a ne netko drugi. No, isto tako moramo uzeti u obzir da jezik književnosti, odnosno književni jezik, ne podliježe dvostrukom normiranju kao standard. Književni je jezik mnogo slobodniji jer, primjerice, samo u leksiku dopušta mnoge *-izme* koji inače nisu dobrodošli u standardu, počevši od neologizama, barbarizama, dijalektizama itd. Stoga trebamo biti oprezni u pozivanju na književne autoritete i u ugledanju na beletristički stil jer "svaki beletristički tekst posjeduje svoju implicitnu gramatiku, svoj intencionalni pravopis i svoj rječnik" (Bagić 2004: 17). Dakle, treba voditi računa o domeni i vrsti diskursa i o primjerenom funkcionalnom stilu kako ne bismo proizveli suprotan efekt.

2.12. Načelo svrhovitosti

Prema ovom načelu, pravilnije je ono što je primjerenije u određenom trenutku i u nekoj određenoj vrsti komunikacije. Ovo načelo pretpostavlja da ne postoji jedinstvena norma koja bi vrijedila za čitav jezik, već svaki funkcionalni stil ima svoju vlastitu normu, što i proizlazi iz same definicije standardnog jezika kao funkcionalno polivalentnog idioma s obzirom na područja upotrebe. Tako će, primjerice, administrativno-poslovnom stilu primjerenija biti sintagma *vršiti popis* (stanovništa), nego *popisivati* i sl. (Pranjković 2010).

Osim ovih dvanaest načela, postoje i neka druga načela kao što su tradicijsko načelo, načelo autohtonosti i sl., no sva ta načela prema kojima se oblikuje jezik i normira što je pravilno, a što nepravilno, nipošto se ne smiju favorizirati i, što je još gore, iz nekog razloga stigmatizirati same govornike.

3. JEZIK I NORMA

Onog trenutka kad se formira standardni jezik, tada završava vernakularizacija prostora javne komunikacije jer standard nema nijedno obilježje vernakulara (Škiljan 2002).

Funkcija samog standardnog jezika kao nekog pomoćnog alata u modernom svijetu može imati urbani karakter, što podrazumijeva i potiče otvorenost samog jezika u kontaktu s drugim jezicima (Granić 2015: 262).

Upravo ova karakteristika jezika ujedno je i sama pretpostavka standardizacije nekog jezika. Osim implicitne norme koje je već unaprijed lingvistički određena, govornici neke jezične zajednice mogu sami stvoriti i eksplicitnu normu. Svjesno i namjerno planiranje karakteristično je za standardni jezik. Norma standardnog jezika temelji se na kodifikaciji (koja je dominantnija) i na upotrebnoj normi.

Iako još uvijek ne postoji općeprihvaćena klasifikacija jezičnih normi, "ipak se čini da sljedeće nisu 'sporne': grafijska (slovopisna), pravopisna (ortografska), fonološka (uključujući i prozodiju), pravogovorna (ortoepska), gramatička ili morfosintaktička (morfološka i sintaktička), leksičkosemantička (s tvorbom riječi), stilistička, pragmalingvistička i retorička" (Samardžija 1999: 7-8).

Josip Silić ukazuje na tri vrste normi:

- *sistemske norme* – utvrđuju sistemske značajke jezičnih činjenica, odnosno što je dopustivo, a što nedopustivo
- *funkcionalne norme* – odvajaju standard od dijalekata i sociolekata
- *stilističke norme* – utvrđuju emocionalno-ekspresivne nijanse i status jezičnih činjenica u različitim funkcionalnim stilovima (Silić 1999: 204-205).

Bez obzira na različite klasifikacije normi, moramo biti svjesni toga da svaka norma posjeduje jednu istu dihotomiju, a to je pravilno i nepravilno. Lingvisti ne propisuju što je pravilno, a što nije, nego opisuju jezik i njegovu strukturu.

> *No iako je deskripcija jezika u fokusu lingvističkih istraživanja, to opet ne znači i da se preskripcija u potpunosti ignorira. Naime, divergentne jezične prakse ukazuju na nepostojanje sustavne preskripcije, a to onda znači i izostanak kohezije i stvaranje različitih jezičnih podgrupa i novih sociolekata (od žargona, slenga do* argota*) koji se prepoznaju u velikoj produkciji neologizama, termina i novih jezičnih tvorbi.*
>
> (Granić 2015: 263)

Međutim, njihov interes za jezičnu praksu pokazuje da ih zanima i kako jezik funkcionira u upotrebi s obzirom na različite komunikacijske kontekste i razne sociolingvističke i pragmatičke parametre, među kojima je važno spomenuti i namjeru samog govornika, primjerice, kakvu je poruku htio poslati izborom idioma kojim komunicira te upotrebom verbalnih i neverbalnih znakova. Ovome treba pridodati i činjenicu da se svaki jezik raslojava i s obzirom na različite društvene grupe koje ga koriste u intragrupnoj komunikaciji, ali i u komunikaciji s drugima koji poznaju taj idiom.

Od spomenute tri norme, prema Silićevoj klasifikaciji, u fokusu našeg interesa upravo su funkcionalne norme jer odvajaju standard od nestandardnih idioma, odnosno dijalekata i sociolekata. Ovaj rad upravo propituje stavove o upotrebi nestandardnih idioma u javnoj komunikaciji jer su, osim standarda, i oni prisutni u javnom diskursu. To su idiomi s definiranim statusima u javnom prostoru i upravo će o njima ovisiti i njihov komunikacijski doseg.

4. KODIFIKACIJA I UPOTREBNA NORMA

Prema kodificiranoj normi jasno je određeno što je pravilno, a što nije. "Tako se, primjerice, pogrešnom smatra dvostruka negacija u engleskome standardu: *I do not know nothing*, ali ne i u hrvatskome: *Ne znam ništa.*" (Granić 2015: 264), što zapravo znači da svaki jezik, svaki standard ima svoja pravila. Međutim, osim kodificirane norme, postoji i upotrebna norma koja također standardizira jezik i prema kojoj je nešto pravilno i onda prihvatljivo, a nešto nije.

Dakako, postavlja se onda pitanje zašto se uz pravilne, odnosno standardizirane oblike, ili čak umjesto njih, koriste oni nepravilni. Iako standardizacija isključuje postojanje više varijantnih oblika jer je već propisano što je pravilno, a što nepravilno, činjenica je da jezična praksa pokazuje i upotrebu upravo tih nepravilnih oblika, što znači da oni eksplicitno normirani nisu postali općeprihvaćeni.

Kodifikacija ili preskripcija podrazumijeva izradu različitih preskriptivnih priručnika (gramatika, pravopisa, rječnika i dr.) koji strogo propisuju pravila jezične upotrebe. Drugim riječima, poznavanje tih pravila određuje stupanj kompetencije u nekom jeziku. Primjerice, ako se, posebno u javnoj komunikaciji, upotrebljavaju neki nepravilni oblici, onda je to znak nepoštivanja norme ili je u pitanju pogrešan odabir koji u nekim situacijama može dovesti i do nerazumijevanja poruke. Naime, standard kao dvostruko normiran idiom po svojoj je prirodi alokalan, neutralan i treba ga naučiti. U suprotnome, neće ispuniti svoju komunikacijsku funkciju. Dakle, treba poznavati pravopisnu, pravogovornu, gramatičku, leksičku i, naravno, stilističku normu jer je takav idiom funkcionalno polivalentan – različito funkcionira u različitim domenama i diskursima. Ipak, treba znati da ni kodificirana norma nije nepromjenjiva jer jezik ovisi o različitim kulturnim, društvenim i političkim razlozima. Stoga se i norma stalno vrednuje i prilagođava društvenom kontekstu, i to upravo tako što "osluškuje" upotrebu nekih nekodificiranih oblika koji doživljavaju vertikalnu i horizontalnu ekspanziju te se ni na koji način ne smiju ignorirati jer postaju općeprihvaćeni i zauzimaju mjesto kodificiranom obliku. U tom slučaju govorimo da je upotrebna norma nadvladala kodifikaciju.

Budući da je leksik svakog jezika neograničen, onda ni leksička norma ne može biti tako stroga kao što je, primjerice, pravopisna ili gramatička norma. Ali, za potpunu je komunikaciju

"potreban i semantički normiran jezik, u kojemu se nužno uspostavlja i sustav etičkih i estetskih normi verbalnoga ponašanja koje upravo upućuju na stilističku normu" (Granić 2015: 266).

Kad dolazi do promjena kodifikacijske norme, odnosno kad se želi regulirati upotrebna norma, vodi se računa o njezinoj stabilnosti i općeprihvaćenosti, ali i o tome da ona ničim ne ugrožava sam jezik i njegov identitet, a time ni kolektivni identitet čitave jezične zajednice. Jezik je sam po sebi dinamičan, pa onda i njegova norma, ali te su promjene ipak kontrolirane.

5. STANDARD I STANDARDIZACIJA

Počeci jezične standardizacije u Europi mogu se povezati sa slabljenjem latinskog jezika kao službenog jezika[3] i afirmiranjem vernakulara – dijalekata. Na taj način počinju se razvijati narodni jezici, što je za posljedicu imalo i dostupnost znanstvenih i drugih djela široj javnosti, a koja su do tada bila pisana na latinskom jeziku. U takvim okolnostima javila se i potreba za standardizacijom. Da bi jezik postao standard, potrebna je društveno-jezična nadgradnja koja uključuje pismo, grafiju, pravopis, stručnu terminologiju, funkcionalne stilove itd. (Brozović 2006: 166). U suvremenoj sociolingvistici pojmu standardizacije nadređeno je planiranje jezika koje se shvaća kao konkretizacija jezične politike i koje nije univerzalno (Granić 2019). Jezična politika uključuje strateško upravljanje kojim se utječe na jezične pojave. Ona se odvija na makrorazini, a planiranje jezika događa se na mikrorazini i obuhvaća planiranje statusa jezika i planiranje korpusa (Badurina 2015: 65).

Standardni jezik dvostruko je normiran, kodifikacija je njegovo vrlo važno obilježje. Silić smatra da treba ukazati na razliku jezika kao standarda i jezika kao sustava. Prema Coşeriuovoj shemi, Silić to objašnjava tako da jezik kao sustav opisuje kao potencijalnu veličinu, a jezik kao standard opisuje kao aktualnu veličinu. Jednostavnije rečeno, standardni jezik jest realizacija jezika kao sustava, pa upravo zbog toga Silić određuje standard kao normiran govor. Normu možemo definirati kao pravilo koje određuje kako rabiti ono što se govorom određuje. Budući da u jeziku treba uzeti u obzir i ono što je (široko) rasprostranjeno, javlja se i "ono kako se obično govori" koje se također može odrediti kao blaže pravilo. To područje norme, kodifikacije i uzusa Josip Silić objedinjuje pojmom standardnog jezika. Zato možemo zaključiti da jezik kao standard ima svoje jezične i društvene zakonitosti, a jezik kao sustav ima samo jezične zakonitosti jer je akontekstualan.

Dalibor Brozović standardni jezik definira kao "autonoman vid jezika, uvijek normiran i funkcionalno polivalentan, koji nastaje nakon što se jedna etnička ili nacionalna formacija, uključivši se u internacionalnu civilizaciju, počne u njoj služiti svojim idiomom koji je dosad funkcionirao samo za potrebe etničke civilizacije" (Brozović 2006: 166). Standardni jezik po svojoj je upotrebi i karakteru nadregionalan, nadilazi razinu dijalekta te omogućuje komunikaciju

[3] Latinski je funkcionirao kao *koine*, još od Rimskog Carstva.

u raznim situacijama i društvenim kontekstima jer ima veći komunikacijski doseg. Znamo da standardni jezik nastaje procesom standardizacije pa tako samim tim ispunjava brojne funkcije koje jezik ima u društvenoj sredini.

Standardni jezik ima nekoliko funkcija, prva je **ujedinjavajuća funkcija** jer služi kao poveznica nasuprot dijalektalnoj raznolikosti. **Funkcijom odvajanja** standard sudjeluje u konstrukciji identiteta kojim se jedna zajednica svojim kolektivnim identitetom razlikuje od drugih zajednica i njihovih identiteta. Što se tiče **funkcije prestiža**, prestiž inače imaju zajednice koje uz ostale idiome imaju i standardni jezik te oni pojedinci koji su tim standardom uspješno ovladali. **Funkcija sudjelovanja** znači da standardni jezik zajednici omogućuje sudjelovanje u modernom svijetu, a **funkcijom normativne orijentacije** standard se uzima kao mjerilo korektnosti (Mićanović 2005: 20).

Jezik je glavno sredstvo nacionalne integracije, a ujedno i nacionalne diferencijacije. Jezični identitet[4] važna je sastavnica nacionalnog identiteta, a "jezik odlučujuće sudjeluje u procesu socijalizacije i u iznalaženju identiteta nekoga pojedinca" (Mićanović 2005: 48).

Činjenica je da su u javnom diskursu, osim standarda, prisutni i nestandardni varijeteti prema kojima se govornici različito odnose, ovisno o tome kakvu kompetenciju u jeziku posjeduju, odnosno jesu li naučili standard ili nisu i u krajnjem slučaju treba li im standard uopće.

[4] Više o jeziku i identitetu, odnosno o različitim jezičnim identitetima u Granić (2007), Skelin Horvat (2017).

6. JEZIČNI VARIJETETI

Promatrajući jezik iz sociolingvističke perspektive, možemo ga definirati kao skup varijeteta u prostoru i vremenu na koje se utječe i s religijskog, povijesnog, regionalnog, društvenog, političkog ili kulturnog aspekta. Budući da je jezik, dakle, skup varijeteta, oni su onda njegovi sastavni elementi. Standard i nestandardni varijeteti samo su različite vrste tih elemenata u jeziku. Standardnom varijetetu pridaje se veća važnost i samim tim i prednost s obzirom na njegov status. No, sastavni element jezika svakako moraju biti i dijalekti koji na neki način obogaćuju jezik, čine ga raznolikijim, a jezik je nadređen svim svojim varijetetima.

Gaetano Berruto (2003) smatra da bi se sam pojam varijeteta trebao točnije odrediti i samim tim ograničiti. Također, upozorava na činjenicu da se isti jezik, u različitim okolnostima i situacijama i u ovisnosti o onome tko se njime služi, različito i piše i govori. Svaka ta varijanta koja se razlikuje od neke druge naziva se varijetetom. Krešimir Mićanović (2008) ističe kako su varijeteti jedinstveni oblici ostvarivanja jezika.

Prema Berrutu, samu građu jednog jezika čine njegovi varijeteti, njihov broj i mjesta na kojima se oni nalaze. U pokušaju definiranja jezičnog varijeteta nije dovoljno uzeti u obzir samo jezične čimbenike, također treba uključiti i one izvanjezične koji imaju velik utjecaj na sam jezik. Najjednostavnije rečeno, varijetet se odnosi na razlike u oblicima i strukturi nekog jezika. Dittmar, ugledajući se na Hudsona i Fishmana, opisuje varijetete kao mnoštvo jezičnih struktura koji svoje mjesto zadobivaju s obzirom na izvanjezične čimbenike kao što su dob, rod/spol, religija i sl. (Mićanović 2008: 10).

Kad govorimo o jezičnoj zajednici čiji članovi upotrebljavaju određeni jezik u određenom okruženju, činjenica je da oni kao zajednica djeluju na većem ili manjem prostoru. Stoga taj jezik zajednice ne pronalazi svoju svrhu samo na jednoj, tj. horizontalnoj, već i na vertikalnoj razini jezika. Postoje četiri tipa raslojavanja jezika: teritorijalno (dijalekti), funkcionalno (stilovi), socijalno (sociolekti) i individualno (idiolekti) raslojavanje (Granić 2013a: 149).

Eugenio Coşeriu, s druge strane, razlikuje funkcionalni jezik od povijesnog jezika. Povijesni jezik smatra jezikom koji je društveni i kulturni proizvod te on nije jedinstven jezični sustav, nego skup više različitih jezičnih sustava koji se u povijesnom kontekstu mogu razlikovati

na tri načina: 1) prostorna razlika – oblikuju se različiti dijalekti i tu razliku Coşeriu naziva **dijatopijskom**; 2) društveno-kulturna razlika – nastaju različite jezične razine i slojevi, takvu razliku naziva **dijastratičkom**; 3) razlika izražajnog pogleda – na nju utječu različite govorne situacije, plod toga su različiti jezični stilovi pa takvu razliku naziva **dijafazijskom**.

Ova tri obilježja čine povijesni jezik, no za razliku od njega, funkcionalni jezik u svakom je pogledu i trenutku jedinstven jezik te je on kao sam jezični sustav predmet proučavanja gramatike. Ovim trima spomenutim obilježjima, koje navodi Coşeriu, nadodaje se još i vrijeme pa se prema tome mogu razlikovati četiri vrste varijacija, odnosno varijeteta: **dijatopijski, dijastratički, dijafazijski i dijakronijski varijeteti.**

Različitost varijeteta temelji se na opisivanju primarnih, sekundarnih i tercijarnih varijeteta, drugim riječima, dijatopijskih, dijastratičkih i dijafazijskih varijeteta.

Dijatopijski varijetet jezični je sustav određene regije, nekog geografskog prostora koji određuje određuje spektar varijeteta nekog govornika.

Dijastratički varijeteti odnose se na samo jednog određenog govornika. Možemo govoriti o različitim faktorima koji utječu na dijastratičku podjelu varijeteta, bilo onim društvenim ili onim individualnim. Obje vrste varijeteta utječu na spektar i različitost varijeteta nekog pojedinca.

Treći varijetet, onaj dijafazijski, ne funkcionira na individualnoj razini, već samo utječe na jezičnu realizaciju. Ovakva vrsta varijeteta realizira se tek u konkretnoj situaciji čija su glavna obilježja mjesto, vrijeme, medij, sudionici i dr.

Primarnom varijacijom smatra se dijatopijska varijacija zbog toga što se pomoću nje jezični sustav može odrediti i klasificirati kao nadregionalni, regionalni ili pak dijalekatni varijetet. Dijatopijski varijeteti mogu se prikazati tako da se zamisli kako se na jednom kraju nalazi dijalekt (mjesni govor), dok je s druge strane, na drugom kraju, standard. Između tih krajeva nalazi se prostor u koji se smještaju svi ostali varijeteti. Standard se od dijalekta može veoma dobro i jasno razlikovati samom svojom rasprostranjenošću i upotrebom. "Varijetet s najvećim prostornim i društvenim/pragmatičnim dosegom u jezičnoj zajednici jest standardni varijetet" (Mićanović 2008: 13).

Vertikalna stratifikacija jezika, tj. dijastratička varijacija, usko je povezana s horizontalnom raznolikošću. Da bi se što točnije odredila vertikalna stratifikacija, vrlo je važno odrediti sociolekte te njihovu hijerarhijsku ljestvicu (Granić 2013a: 151). Svi smo se nekad našli u situaciji u kojoj nam jezik određuje kojoj jezičnoj, pa i društvenoj, grupi pripadamo, u situaciji u kojoj nam je jezik glavni nositelj naših vrijednosti. Brojna sociolingvistička istraživanja, navodi Granić (2013a), pokazuju da čak i subjektivni stavovi o jeziku, trebaju biti predmetom znanstvenog istraživanja. Prema toj spoznaji, moguće je odrediti hijerarhiju sociolekata. Na vrhu hijerarhije trebao bi se nalaziti standardni jezik, idiom kojim se koristi najširi broj govornika. Ispod njega našao bi se supstandard, gdje nam sama riječ govori da je sličan i teži standardu, ali se ne podudara s njim u potpunosti. Nakon njega slijede *slang* i *argot*. Prvi bi bio žargon s margine društva, čiji se korisnici identificiraju kao neobrazovani i nekulturni (Granić 2013a: 152). Postoje, naravno, različiti stavovi i mišljenja o upotrebi *slanga*, ovisno o društvenim okolnostima. *Argot* se nalazi na samom začelju, kao tajni jezik društvenih grupa na marginama društva.

U društvenim podjelama obrazovanje je opcija onih dobrostojećih, kojim stječu jezičnu kompetenciju u standardu i koja se ne može usporediti s onom koju posjeduju neobrazovani.[5]

Govorna zajednica, skupina ljudi koja se identificira zajedničkim jezikom, nije homogena, već heterogena i posjeduje repertoar varijeteta koje govornici prema vlastitom nahođenju uspješno upotrebljavaju ovisno o komunikacijskoj situaciji. U sociolingvistici se razvila tipologija repertoara govornih zajednica od kojih je najpoznatija ona koja razlikuje standardni jezik i dijalekte. Jedan od repertoarnih tipova koji je naišao na velik odjek razvio je Charles Ferguson i nazvao je **diglosijom**. Ona se odnosi na pojavu da se u genetski gledano jednom jeziku mogu razlučiti dva varijeteta koja se rabe za različite funkcije, pri čemu oba mogu biti i standardizirana.

U jezičnoj zajednici u upotrebi su različiti varijeteti, neki su, prema Fergusonovu modelu diglosije, označeni kao "visoki" (*high variety*), a neki kao niski (*low variety*) i o tome "ovisi i njihova upotreba u određenim okolnostima" (Granić 2013b: 37). U svakom slučaju, standard bi bio taj visoki varijetet, a svi ostali nestandardni varijeteti u kategoriji su niskih varijeteta koji su ili manje prestižni ili čak i stigmatizirani.

[5] U tom kontekstu nužno je spomenuti Bernsteinovu dihotomiju, odnosno *razrađeni i ograničeni kod.*

Neke su sintaktičke značajke visokog varijeteta hrvatskog jezika:

- tendencija smještanja enklitike što bliže početku rečenice
- izbjegavanje uvođenja pitanja s *da li*

Niski varijetet hrvatskoga ima sljedeće značajke (Kalogjera 2009):

- nesklanjanje brojeva, pridjeva i pridjevnih imenica
- semantičko nerazlikovanje određenog i neodređenog pridjeva, pri čemu se najčešće rabe određeni pridjevi i za kategoriju određenosti i za kategoriju neodređenosti[6]
- odstupanje od naglasne norme u govoru i redistribucija naglasaka
- oblik *njen* umjesto *njezin*
- aorist i imperfekt uglavnom se ne koriste
- odustajanje od navezaka u pridjevskoj sklonidbi
- propisana paradigma kondicionala ujednačena je na jedinstveni oblik *bi* umjesto *bih*/*bismo*

Sintaktičke su značajke niskog varijeteta:

- uvođenje pitanja s *da li*
- konstrukcija *za + infinitiv*
- upotreba veznika *ako* i veznika *ukoliko* na mjestu veznika *ako*
- tendencija izbjegavanja konstrukcije *da + prezent*

Što se tiče visokog varijeteta (*ibid*.):

- može se usvojiti samo obrazovanjem
- u većini pisanih tekstova, ali i u formalnom govoru, primjeren je samo visoki varijetet (razlike u izgovoru, gramatici i vokabularu, a ponekad i u pravopisu – očigledna je jasna razlika u gramatici, u visokom je varijetetu dosta složenija; iako je dobar dio leksika zajednički jednom i drugom varijetetu, često su svakodnevne riječi različite)

[6] Više o izražavanju određenosti/neodređenosti imenica u hrvatskom jeziku u Pranjković (2000).

- visoki se varijetet ne upotrebljava u svakodnevnom govoru jer bi djelovao pedantno i profinjeno, ali nekad i nepravedno prema sugovornicima
- čak i kad osjećaj realne superiornosti visokog varijeteta u govornoj zajednici nije jak, svejedno se kvalificira kao ljepši, logičniji i sposobniji izraziti važne misli
- postoji stanovita stabilnosti ovih dvaju varijeteta, iako ima preklapanja

Kalogjera (2009: 556) smatra da je niski varijetet "najviša razina što je prosječan obrazovani hrvatski građanin ili građanka postigne u pogledu poznavanja strukturalnih normi standardnog hrvatskog jezika, nakon što je završi/o/la gimnaziju i stek/ao/la visoku naobrazbu s izuzetkom marljivih studenata kroatistike sa završenim studijem".

No, danas još uvijek postoje različita mišljenja o najvišim i najnižim razinama jezične kompetencije i o upotrebi različitih jezičnih idioma.

7. JAVNI DISKURS

Diskurs se može promatrati s obzirom na horizontalnu raznolikost i vertikalno raslojavanje. Ako je riječ o vertikalnom raslojavanju, razlikujemo jezik govora (govoreni) i jezik pisma (pisani diskurs). Ako je pak riječ o horizontalnoj raznolikostii, razlikujemo javni diskurs, privatni diskurs, specijalizirani diskurs, multimedijalni i literarni diskurs.

Posebnost javne komunikacije očituje se u odnosu među sudionicima same komunikacije. S jedne je strane pošiljatelj poruke, odnosno govornik koji ima jasno određenu i čvrstu poziciju u komunikacijskom činu, dok je s druge strane primatelj poruke kojem je sama poruka i namijenjena. Budući da je svaka javna komunikacija društveno determinirana, ovisit će više o statusu i ulozi sudionika komunikacije nego o samoj poruci koja se prenosi. Svaki će sudionik javne komunikacije, ako ima namjeru prenijeti ili nekome uputiti nekakvu poruku, postupiti u skladu s vlastitim društvenim statusom. Njegov diskurs bit će određen time obraća li se predsjedniku države, novinaru, prodavaču ili susjedu.

Šire gledano, javni diskurs koji ovisi o društvenim faktorima, kao i o odnosima sudionika samog diskursa, može se prepoznati u tipovima javnog diskursa kao što su politički, publicistički, administrativni, pravni, znanstveni, religijski/sakralni i diskurs obrazovanja (Škiljan 2000, Badurina 2015; 2008).

U podjeli na vertikalnu i horizontalnu raslojenost Kovačević i Badurina (2001) navode dvije pragmatične osi: globalnu i pojedinačnu pragmatičnu os. Na globalnoj pragmatičnoj osi bira se između različitih jezičnih strategija, odnosno bira se način na koji će se govoriti, dok se na drugoj, pojedinačnoj pragmatičnoj osi bira sama građa, odnosno sadržaj govora.

Javni diskurs ne podrazumijeva samo društvene uloge i statuse sudionika javne komunikacije nego i društveni kontekst, kanale i jezik javne komunikacije. Jezična praksa pokazuje da se uz standard kao visoki varijetet pojavljuje čitav niz nestandardnih varijeteta, horizontalnih i vertikalnih idioma koji na taj način brišu granicu između javne i privatne komunikacije, odnosno između javnog i privatnog prostora.

8. ISTRAŽIVANJE: STAVOVI PREMA NESTANDARDNIM VARIJETETIMA

8.1. Metodologija

Provedeno je kratko anketno istraživanje o upotrebi nestandardnih varijeteta u javnom diskursu i o stavovima prema tim varijetetima. Anketirano je pedesetak ispitanika, od kojih je polovica rodom s otoka Brača, a druga polovica ispitanika uglavnom je iz Splita. Budući da većina ispitanika nije upoznata sa samim značenjem istraživanja, objašnjeno im je na čemu se temelji i koji je cilj istraživanja. Odgovori se znatno razlikuju, ovisno o mlađoj ili starijoj životnoj dobi ispitanika. Najmlađi ispitanik ima 15 godina, dok najstariji ima 78 godina.

Za prikupljanje podataka koristila se metoda anketiranja i skala procjene, a od parametara aritmetička sredina i prikazivanje podataka u postocima. Unaprijed su, prema svrsi ankete, određena njezina tri dijela. Podaci i rezultati istraživanja prikazani su u tablicama.

U prvom dijelu popisan je rod/spol (muški ili ženski) svih ispitanika.

U drugom dijelu ankete ispitanicima su ponuđene opcije između kojih su mogli odabrati samo jednu. Ispitanike se pitalo kojom se vrstom idioma/varijeteta služe u javnoj komunikaciji. Ponuđene su tri opcije:

1. nestandardni varijetet
2. mješavina nestandardnog varijeteta i standarda
3. standard

Ispitanici su na pitanja posljednjeg dijela ankete odgovarali pomoću petostupanjske skale:

1 – uopće se ne slažem
2 – uglavnom se ne slažem
3 – ne mogu se odlučiti
4 – uglavnom se slažem
5 – u potpunosti se slažem

8.2. Rezultati istraživanja i analiza

U anketi je sudjelovalo tri puta više žena nego muškaraca (Tablica 1.), iz čega se može zaključiti da muškarce sama tema ne zanima ili im je svejedno koji idiom/varijetet upotrebljavaju u javnoj komunikaciji, odnosno o tome nemaju nikakav stav.

Tablica 1. *Struktura ispitanika prema rodu/spolu*

ROD/SPOL	%
muški	25,7%
ženski	74,3%
ukupno	100,0%

Velika većina ispitanika (78,4%) u javnoj komunikaciji upotrebljava neku vrstu jezičnog amalgama, odnosno mješavinu nestandardnog varijeteta i standarda, a samo njih 12,9% upotrebljava standard (Tablica 2.).

Tablica 2. *Vrsta idioma/varijeteta koji ispitanici upotrebljavaju u javnoj komunikaciji*

VRSTA IDIOMA/VARIJETETA	%
nestandardni varijetet	8,7%
mješavina nestandardnog varijeteta i standarda	78,4%
standard	12,9%

Tablica 3. *Stavovi ispitanika prema nestandardnim varijetetima*

Sadržaj	Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Ne mogu se odlučiti	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem
Upotreba nestandardnog varijeteta u javnoj komunikaciji pozitivno utječe na razvoj jezičnokomunikacijske kompetencije.	6,5%	12,6%	20,8%	43,9%	16,2%
Dopuštanjem upotrebe nestandardnih varijeteta u javnoj komunikaciji, postaje se nepismen.	23,8%	56,4%	5,5%	8,6%	5,7%
Neugodno mi je komunicirati s ljudima koji u govoru imaju mnogo grešaka.	52,3%	44,9%	2,8%	0,0%	0,0%
Osjećate se loše ako vas ispravljaju pri upotrebi standardnog jezika.	27,6%	52,8%	13,9%	2,8%	2,9%
Treba dopustiti upotrebu nestandardnog varijeteta u javnoj komunikaciji.	30,5%	20,1%	10,6%	24,4%	14,4%
Govornike treba ispravljati ako pogriješe u standardnom jeziku.	8,7%	35,1%	9,1%	41,6%	5,5%

Odgovori se, naravno, razlikuju s obzirom na dob i okolinu u kojoj ispitanici žive. Većina ispitanika starije dobi izjasnila se kako vrlo rijetko upotrebljava standard, dok su neki rekli da ga ponekad upotrebljavaju, i to samo u posebnim situacijama. Znatno drugačija situacija zabilježena je među mlađim ispitanicima koji kažu da standard koriste vrlo često, neki od njih uvijek kad se nalaze u javnom prostoru.

Što se tiče trećeg i najvažnijeg dijela ankete koji propituje stavove ispitanika prema upotrebi nestandardnih varijeteta u javnom diskursu, možemo izdvojiti nekoliko specifičnih odgovora. Mladi kažu da nestandardne varijetete najčešće upotrebljavaju u razgovoru s prijateljima, u slobodno vrijeme i u sličnim situacijama. Standard upotrebljavaju u nekim formalnim situacijama, primjerice, u školi i u javnim ustanovama. U takvim situacijama ne koriste, kako oni navode, dijalekt, već samo standardni jezik. Također, možemo primijetiti da većina ispitanika (30,5% koji se u potpunosti slažu i njih 20,1% koji se uglavnom slažu) smatra da se u javnoj komunikaciji ne bi trebala dopustiti upotreba nestandardnog varijeteta (Tablica 3.), ali da se ne osjećaju neugodno u komunikaciji s nekim tko u govoru ima mnogo grešaka (tako misli više od 97% ispitanika). Također smatraju (njih oko 46%, a 9% je neodlučnih) da govornike treba ispravljati ako pogriješe u standardnom jeziku.

Standard većini ispitanika, i najčešće, služi u već dobro naučenim situacijama. Mnogi smatraju da je standard varijetet koji je zajednički cijeloj zajednici (*lingua communis*) i samom tom činjenicom olakšava komunikaciju i sporazumijevanje u različitim situacijama.

Mlađi ispitanici uglavnom navode da je takva upotreba nestandardnih varijeteta nepristojna, smatraju da ružno zvuči te da je to u razgovoru s nekim tko nam nije prijatelj ili član obitelji znak nepoštovanja i nezainteresiranosti za razgovor na istoj razini. Smatraju da je standardni jezik znak pristojnosti i obrazovanja.

Evo komentara jedne dvadesetdvogodišnjakinje:

> Ne koristim i ne želim koristiti nestandardni govor u komunikaciji van svog kruga obitelji i prijatelja jer sam osoba koja pohađa fakultet, a ujedno smatram da svatko tko je obrazovan treba prilagoditi svoj jezik i način razgovora situaciji u kojoj se nalazi. No, svakako sam zagovornik toga da se njeguje i čuva dijalekt, ali zna se u kojim situacijama je primjeren, a u kojima nije.

Što se tiče obilježja niskog varijeteta u javnoj komunikaciji, u medijima (na televiziji i u tisku), najviše se primjećuje sljedeće:

1. deklinacija brojeva obilježje je visokog varijeteta, dok se u niskom varijetetu brojevi ne sklanjaju
2. neki su mišljenja da je potpuno odustajanje od navezaka u pridjevskoj sklonidbi obilježje niskog varijeteta, drugi se pak s tim ne slažu
   (situacija u tisku i na televiziji vrlo je raznolika jer se navesci pojavljuju nedosljedno, no ipak se u većoj mjeri potpuno izostavljaju).
3. vrlo rijetko upotrebljava se i konstrukcija *da li* koja se također smatra obilježjem niskog varijeteta[7], ali ne postoji njezina inačica u visokom varijetetu zbog jezične ekonomičnosti.

Dakako, stavovi govornika prema nestandardnim varijetetima uvelike ovise i o statusu samog standarda u javnoj komunikaciji. Iako je to sociolekt na najvišem mjestu hijerarhijske ljestvice idioma, hrvatski standard u jezičnoj praksi nije tako visoko vrednovan pa je i to razlog zašto nestandardni varijeteti zauzimaju njegov prostor.

[7] Ovo treba uzeti s oprezom jer neki griješe samo zbog ranije stečene jezične kompetencije i znanja o jeziku kad taj oblik nije bila pogrešan. A poznato je da se jezične navike u starijoj generaciji ipak teže mijenjaju.

9. ZAKLJUČAK

Stavovi kao relativno trajna i teško promjenljiva mišljenja o nečemu važan su dio ljudske svakodnevice te gotovo o svemu, o svakoj pojavi, osobi ili predmetu imamo određen stav. Budući da stav ima kognitivnu, emocionalnu i ponašajnu dimenziju, mišljenje pojedinca o nečemu u određenoj mjeri utječe na njegovo ponašanje. Za većinu ljudi, posebno djece, standardni jezik i njegova upotreba jednaka je upotrebi stranog jezika jer standard treba učiti, u pitanju je eksplicitna norma, a i neki su nestandardni varijeteti veoma udaljeni od osnove na kojoj je standard izgrađen procesom standardizacije pa se nekima zaista čini kao drugi, strani jezik.

Rezultati istraživanja pokazuju da su stavovi govornika prema upotrebi nestandardnih varijeteta u javnoj komunikaciji uglavnom negativni, misle da takvi varijeteti ne bi trebali imati mjesto u javnoj komunikaciji. Neki čak takvu upotrebu smatraju neprikladnom i nepristojnom, ali, s druge strane, nije im neugodno u komunikaciji s nekim tko u govoru ima mnogo grešaka.

Emocionalna dimenzija stava jednako utječe i na kognitivnu i na ponašajnu dimenziju. Također se pokazalo da oni koji upotrebljavaju isključivo standardni jezik, imaju negativnije stavove. Takvi stavovi ukazuju na potrebu dodatnih usavršavanja i ulaganja truda u stjecanju kompetencije u standardu kako bi se uvidjelo koliko je važna briga o standardnom jeziku. Činjenica je da je kompetencija u standardu jamac dostupnosti kanala javne komunikacije svim članovima govorne zajednice, a to znači i mnogo širi komunikacijski doseg, što je cilj svakog govornika. Na taj će način moći komunicirati sa svim članovima jezične zajednice kojoj pripada, bez straha od komunikacijskog nesporazuma ili bilo kakve stigmatizacije.

Sažetak

U ovom se radu na sustavan i jezgrovit način daje pregled normi u jeziku, brojnih karakteristika standardnog jezika i jezičnih varijeteta. Jezik je poseban sustav koji ima svoju određenu strukturu i propisane norme upotrebe. Cilj ovog rada zapravo je usmjeren na proučavanje i kraće istraživanje nestandardnih varijeteta, njihovu upotrebu u javnoj komunikaciji, ali i na stavove govornika prema upotrebi nestandardnih varijeteta u određenoj situaciji u kojoj se pretpostavlja upotreba standardnog jezika. Rad započinje naglašavanjem nekih glavnih postavki jezične pravilnosti i osnovnih načela u jeziku. Nadalje se govori o jezičnim varijetetima, javnom diskursu i općenito o standardu i procesu standardizacije. Na kraju samog rada iznesene su činjenice i prikazani su stavovi govornika prema upotrebi nestandardnih varijeteta u javnom diskursu. Rezultati su to manjeg istraživanja, tj. anketiranja pedesetak ispitanika. Rezultati se razlikuju s obzirom na dobnu skupinu, mlađu ili stariju, odnosno obrazovanije ili manje obrazovane ispitanike. Sažmemo li i uzmemo li u obzir većinu odgovora i rezultata, možemo reći kako se većina ispitanika složila da je upotreba nestandardnih varijeteta u javnoj komunikaciji krajnje neprimjerena.

Ključne riječi: *javni diskurs, standard, nestandardni varijeteti, komunikacija*

Abstract

This paper provides a systematic and concise overview of the norms in the language, characteristics of the standard language, and the variations in the language itself. Language is a special system that has its own specific structure and prescribed standards of use. The aim of this paper is to study and briefly explore non-standard varieties, their use in public communication, and people's attitudes toward the occurrence of using non-standard varieties in a particular situation that requires standard language. The paper begins by outlining some of the main tenets of linguistic regularity and basic principles in language. It further deals with language varieties and public discourse as well as the standard and standardization process in general. At the end of the paper, the facts and attitudes towards the use of non-standard varieties in public discourse were presented, which were obtained by a short survey of about fifty respondents. The results are different depending on whether they are younger or older, and more or less educated. Summarizing and taking into account most of the answers and results, we can conclude that the majority of respondents consider that the use of non-standard varieties in public communication is utterly inappropriate.

Key words*: public discourse, standard, non-standard varieties, communication*

Literatura

Badurina, Lada (2008). Jezično raslojavanje i tipovi diskursa. Dostupno na: https://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1835&naslov=jezicno-raslojavanje-i-tipovi-diskursa, pristupljeno: lipanj 2020.

Badurina, Lada (2015). Jezično raslojavanje: kritički osvrt na pojedina pitanja funkcionalne stilistike. U: Suvala, Anđa i sur. (ur.). *Nestandardni hrvatski jezik prema standardnomu.* Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 47-53.

Bagić, Krešimir (2004). *Treba li pisati kako dobri pisci pišu*. Zagreb: Disput.

Berruto, Gaetano (2003). *Fondamenti di sociolinguistica*. Roma-Bari: Laterza.

Brozović, D. (2006). *Neka bitna pitanja hrvatskoga standarda*. Zagreb: Školska knjiga.

Granić, Jagoda (ur.) (2007). *Jezik i identiteti*. Zagreb-Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.

Granić, Jagoda (2009). Jezična stvarnost: novogovor u užem izboru: U: Granić, Jagoda (ur./ed.). *Jezična politika i jezična stvarnost//Language Policay and Language Reality.* Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 423-432.

Granić, Jagoda (2011). Terminologija i komunikacijska kompetencija u višejezičnome kontekstu EU-a. U: Bratanić, Maja (ur.). *Hrvatski jezik na putu u EU: terminološki ogledi.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje-Hrvatska sveučilišna naklada, 259-274.

Granić, Jagoda (2013a). Vertikalna stratifikacija jezika i društva. U: Žele, Andreja (ur.). *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 149-155.

Granić, Jagoda (2013b). Diglosija i dinomija vs. bilingvizam i bikulturalizam. U: Gudurić, Snežana i Stefanović, Marija (ur.). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru II/1*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, 35-44.

Granić, Jagoda (2015). Norma u jeziku: između kodifikacije i upotrebe. U: Smolej, Mojca (ur.). *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis – 1. del // Grammar and Dictionary – Current language description – Part 1*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 261-267.

Granić, Jagoda (2019). Hrvatska "unutarnja" i "vanjska" jezična politika u europskom kontekstu. U: Pintarić, Neda; Čagalj, Ivana i Vidović Bolt, Ivana (ur.). *Komparativnoslavističke lingvokulturalne teme*. Zagreb: Srednja Europa, 93-101.

Kalogjera, Damir (2009). Iz diglosijske perspektive. U: Granić, Jagoda (ur.). *Jezična politika i jezična stvarnost*. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 551-558.

Kapović, Mate (2011). *Čiji je jezik?* Zagreb: Algoritam.

Kovačević, Marina i Badurina, Lada (2001). *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.

Mićanović, Krešimir (2005). Standardni jezik i razgraničavanje jezika. *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, 16 (1-2), 95-104.

Mićanović, Krešimir (2008). *Hrvatski s naglaskom: standard i jezični varijeteti*. Zagreb: Disput.

Pranjković, Ivo (2000). Izražavanje određenosti/neodređenosti imenica u hrvatskom jeziku. U: Stolac, Diana (ur.). *Riječki filološki dani 3*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 343-350.

Pranjković, Ivo (2010). *Ogledi o jezičnoj pravilnosti: temeljna načela jezične pravilnosti*. Zagreb: Disput.

Samardžija, Marko (ur.) (1999). *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

Silić, Josip (1999). Nekoliko misli o normi. U: Samardžija, Marko (ur.). *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska, 203-211.

Skelin Horvat, Anita (2017). *O jeziku i identitetima hrvatskih adolescenata*. Zagreb: Srednja Europa.

Škiljan, Dubravko (2000). *Javni jezik.* Zagreb: Izdanja Antibarbarus.

Škiljan, Dubravko (2002). *Govor nacije: jezik, nacija, Hrvati.* Zagreb: Golden marketing.

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja EMA STANČIĆ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce HRVATSKOG I TALIJANSKOG JEZIKA, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 14. srpnja 2020.

Potpis Stančić Ema

Obrazac I.P.

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: EMA STANČIĆ

Naslov rada: STAVOVI PREMA NESTANDARDNIM VARIJETETIMA U JAVNOM DISKURSU

Znanstveno područje: HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Znanstveno polje: FILOLOGIJA

Vrsta rada: ZAVRŠNI RAD

Mentor/ica rada:

doc. dr. sc. Jagoda Granić

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva:

dr. sc. Eni Buljubašić

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

doc. dr. sc. Jagoda Granić

v. lekt. Ivana Bojčić

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju,* NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) rad u otvorenom pristupu
b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
c) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).
(zaokružite odgovarajuće)
U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, 14. srpnja 2020.

Potpis studenta/studentice: Stančić Ema